

Pátá dekáda existence CHKO Lužické hory ve znamení kůrovce a vlka

Alexandr Hrozek, Lenka Lánská

I když se v chráněné krajinné oblasti Lužické hory od posledního kulatého výročí událo mnohé, nelze popřít, že hlavními tématy pátého desetiletí fungování CHKO

jsou kůrovcová kalamita a návrat vrcholového predátora. Důsledky obou událostí krajinu a život v CHKO ovlivňují a budou ovlivňovat na mnoha úrovních ještě dlouho.

Obr. 1: Idylický obrázek Lužických hor před kůrovcovou kalamitou – pohled na rozsáhlé lesní porosty z nejvyššího vrcholu Luže. Foto Martin Waldhauser

Vítěz č. 1: Lýkožrouti a jejich „práce“ na přestavbě lesa

Nejvýznamnější událostí v lesích na území CHKO Lužické hory v uplynulém desetiletí je bezesporu kůrovcová kalamita. Nejvíce byla zasažena centrální a západní část, kde došlo k plošnému rozpadu lesních porostů na rozsáhlých plochách, východní část byla zasažena méně.

Hlavní příčinou této rozsáhlé disturbance byly nepříznivé klimatické podmínky, které vyvrcholily v roce 2018. Tento rok byl na zdejší poměry extrémně teplý a suchý čili naprosto ideální pro gradaci kůrovců. Jako další důležité faktory pro rozvoj kalamity lze uvést značnou rozlohu smrkových porostů ve věku 80–100 let, částečné nezpracování smrkových zlomů a vývratů z vichřice Herwart v říjnu 2017 a nedostatečné technické kapacity pro asanaci drobnějších kůrovcových ohnisek v letech 2018–2020. Podle údajů většinového lesního hospodáře, státního podniku Lesy ČR, který spravuje 90 % porostů v CHKO Lužické hory, lze kalamitu datovat roky 2019–2022 s vrcholem v roce 2021. I přes veškeré úsilí lesníků měla na její konec rozhodující vliv příroda, konkrétně pro kůrovce nepříznivý průběh počasí zejména v roce 2021. I následující roky byly pro lesní porosty klimaticky příznivější.

Nyní nastává čas pro vyhodnocování dopadů této mimořádné události, zde samozřejmě záleží na úhlu pohledu. Z hlediska čistě hospodářského se jednalo rozhodně o negativní záležitost. Ať už hodnotíme enormní náklady na obranná opatření, která nebyla vždy účinná, nebo znehodnocení značného množství dřevní suroviny, která byla pěstována za účelem následného zpracování s různou měrou přidané hodnoty. Místo toho byla často nabízena téměř za odvoz nebo plnila kontejnery jako sortiment tzv. dlouhá čína a plula přes půl zeměkoule. Dále je třeba zmínit značné náklady na zalesnění a zajištění rozsáhlých holin či nezanedbatelné škody na lesních odvozních cestách, zanedbávání výchovných zásahů v mladších porostech a jistě není vyčet úplný.

Z hlediska lesa jako přírodního biotopu bude hodnocení rozsáhlé kalamity zcela jiné a najdeme mnoho pozitivního. Nicméně přírodní jevy jsou vždy velmi složité a nikdy černobílé, tudíž ani z přírodovědeckého hlediska nelze bagatelizovat některá negativa. Nesporně pozitivním důsledkem kalamity je blesková druhová

Obr. 2: Rok 2021 – kůrovcová kalamita v Lužických horách vrcholí; vpředu vrch Bouřný ve střední části CHKO. Foto dron ČZU

Obr. 3: Rok 2026 – přirozené zmlazení na kalamitních holinách ve střední části Lužických hor 5 let poté. Foto Martin Waldhauser

změna lesů. Většina vytěžených porostů měla nejen věkovou, ale i druhovou uniformitu – dominoval smrk (70–95 %) a dále byly zastoupeny 2–3 dřeviny (modřín, bříza, buk). S výjimkou zmlazených porostů, kde i před odtěžením napařených stromů v podrostu dominoval smrk, je v obnovených porostních skupinách často 5–10 druhů dřevin. Často převažují listnáče a významně stoupá podíl dříve opomíjených dřevin

(duby, javory, lípa). Výrazně se zvyšuje podíl jele, i když její pěstování na rozsáhlých holinách je diskutabilní. Bohužel vznikají opět stejnověkové porosty, i když díky pestrému druhovému složení od krátkověkových dřevin (osika, bříza) po dlouhověké (dub) nepochybně dojde časem k věkové diferenciaci, zejména při uplatnění podrostního hospodaření. Dalším pozitivem je prosvětlení temných lesních porostů, ve kterých

Obr. 4: Vlci pronikají na nedostatečně zabezpečené pastviny. Lze to zjistit nejen podle zabitých hospodářských zvířat. Foto archiv AOPK ČR

půdu pokrývala pouze silná vrstva odumřelého jehličí. Výsledkem je nárůst druhové diverzity jak rostlin, tak i živočichů a také zvýšení úživnosti pro lesní zvěř. Ještě větší je tento efekt na nových holinách, kde intenzivní sluneční záření stimuluje rychlý růst trav, ostružin a keřů, a s tím je spojený nárůst biomasy hmyzu. Díky tomu se v rozvolněných lesích, byť dočasně, daří lindušce lesní, lejskovi šedému či lelkově lesnímu, na pasekách simulujících kulturní bezlesí i křepelce polní.

Pro jiné druhy ptáků, jako jsou ořešník kropenatý či kulíšek nejmenší, však rozpad souvislých smrkových porostů znamenal významnou ztrátu biotopu. Jako negativní lze také vnímat i krátkodobou změnu mikroklimatu a vodního režimu na rozsáhlých holinách, avšak toto bude pouze přechodné období, které zejména na živných stanovištích díky pionýrským dřevinám nemusí trvat dlouho. Riziko obnovy rozsáhlých pasek může být i v získání velmi atraktivního prostředí pro spárkatou zvěř a její přemnožení se všemi známými důsledky pro mladé lesní porosty. Tomu je však možné zabránit včasným rozčleněním porostů a důslednou redukcí stavů zvěře. Působit může i přítomnost vrcholových predátorů. Další nepřímý

důsledek kalamity je již zmíněné zanedbání výchovných zásahů v mladších porostech, které může negativně ovlivnit jejich stabilitu. Ale i to lze poměrně rychle dohnat a bude to jen přechodná epizoda.

V souvislosti s kalamitou je třeba zmínit i fenomén ponechávání dřevní hmoty na holinách. V drtivé většině se jednalo o kůrovcem již opuštěné a pro něj neatraktivní stromy, tzv. sterilní souše, kterých se vzhledem k výše zmíněnému nedostatku těžebních kapacit na počátku kalamity nahromadilo značné množství. Jejich ponechávání ve skupinách (žebrech) nastojato je v hospodářských porostech ve druhé zóně CHKO svým způsobem novinka. Provozní lesníci začali ponechávat tato žebra v místech, kde by těžba sterilních souší působila více škody než užitku. Jedná se o místa s odrůstající spodní etáží přirozeného zmlazení, zamokřená místa podél potoků, nebo naopak skalní výchozy, špatně dostupná místa. Životnost těchto žeber je různá: pokud byly ponechány stromy trpící hnilobou, dochází již ke zlomům a rozpadu, naopak pokud kůrvec napadl jinak zdravé stromy, lze očekávat jejich rozpad cca za 10–20 let. Názory na smysl tohoto opatření se velmi různí.

Někdo vyzdvihuje pozitivní aspekty: nepoškození půdy, případně spodní etáže porostu těžkou těžební technikou, zneprůchodnění porostů pro spárkatou zvěř padajícími soušemi, a tudíž ochranu proti škodám zvěří. Někdo naopak negativní aspekty: zejména ohrožení bezpečnosti návštěvníků lesa a lesnického personálu a související nemožnost fyzicky pracovat nejen přímo pod soušemi, ale i v jejich dopadové vzdálenosti. Objektivní posouzení bude možné až s jistým časovým odstupem.

Ponechávání značného množství sterilních kůrovcových souší s sebou kromě mnoha konzultací mezi lesníky a ochránci generovalo také vyčerpávající agendu uplatňování a posuzování újem za ztížené hospodaření, konkrétně za ponechání stromů do fyzického rozpadu, ale to je téma na samostatný článek.

Vzniklé holiny a mladé kultury budou vyžadovat od lesnického personálu značnou péči. Je však velká naděje a jistě přání všech, aby se z nich vyvinul les, který bude pestřejší a odolnější a bude plnit všechny své funkce. Snad se lužickohorským kalamitním plochám vyhne osud jiných míst v naší republice a vznikající porosty nebude nutné po několika deceniích rekonstruovat z důvodu zničení přemnoženou spárkatou zvěří, nevhodné dřevinné skladby apod. Včasné zalesnění a zajištění lesních porostů je jen začátek na dlouhé cestě ke stabilnějšímu lesu.

Z výše uvedeného se zdá, že kůrovcová kalamita zastínila veškeré ostatní dění v lesních porostech v Lužických horách v uplynulém desetiletí. Není tomu tak docela, dále pokračovala práce se vzácnými a chráněnými druhy dřevin. Realizovaly se podsadby jedle bělokoré a tisů červeného, aktivity, ve kterých bude Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) určité pokračovat.

Vítěz č. 2: návrat vlka obecného nejen do Lužických hor

Během posledních deseti let znovuosídlili oblast Lužických hor vlci. Prvním pozorováním byl záznam z fotopasti v roce 2016. Ve stejném roce došlo k útoku vlků na ovce v obci Horní Světlá, kdy se mohlo jednat o vlka nebo vlky žijící na německo-polském pohraničí, odkud se tyto šelmy rozšířily do národního parku České Švýcarsko a následně do CHKO Lužické hory.

Na pomezí národního parku a západní části Lužických hor vytvořil vlčí pár v roce 2017 první stálé vlčí teritorium a o rok později zde byla potvrzena reprodukce. Další stálé vlčí teritorium zahrnuje střední a východní část Lužických hor. Hranice území těchto smeček se neustále mění, ale každoročně jsou v oblasti Lužických hor potvrzena mláďata jedné nebo dvou vlčích rodin. V sezoně 2023–2024 byla západní smečka s vlčaty postihnuta svrabem. U druhé smečky pravděpodobně neproběhla reprodukce, samec byl spatřen silně kulhající. V následujících dvou sezonách se ale situace obou smeček zlepšila a žijí zde trvale. Přesný počet nelze stanovit i vzhledem k tomu, že mladí vlci opouštějí rodičovské páry a putují běžně stovky kilometrů. Počet vlků se odvíjí především od potravní nabídky oblasti.

Ke zranění či úmrtí vlků může dojít při lovu, nebo dokonce při souboji mezi vlky. Je to ale mnohem méně pravděpodobné než srážka s vozidlem nebo pytláctví.

Údaje o výskytu vlků pocházejí především ze soustavného monitoringu AOPK ČR, také ze škod na hospodářských zvířatech, které jezdí na území CHKO Lužické hory pracovníci AOPK ČR dokumentovat. Další zdroj jsou systematické průzkumy, které provádí výzkumný tým pod vedením Aleše Vorla (Fakulta životního prostředí, Česká zemědělská univerzita v Praze), který se věnuje také telemetrii vlků ve vybraných oblastech. Údaje zjištěné z obojku se vztahují pouze na konkrétního jedince, ale lze z nich spolu se záznamy z fotopastí přesněji určit polohu a centra jednotlivých smeček a upřesňovat naše znalosti o chování vlků v hustě osídlené krajině. A třetím kvalifikovaným zdrojem vlčích dat je Hnutí DUHA Šelmy, které provádí dlouholeté systematické sledování pomocí fotopastí a pochůzek. Málo častá, ale cenná jsou zdokumentovaná přímá pozorování například díky palubním kamerám nebo nahrávkám z mobilních telefonů obyvatel a návštěvníků Lužických hor.

Protože je vlk obecný vrcholový predátor, změnila se jeho návratem výchozí situace pro zvířata, která jsou jeho obvyklou kořistí (zde jsou to nejčastěji srnec obecný, jelen evropský a prase divoké). Omezení početnosti se však projevuje pouze na počtech mufloňů, protože jsou pro vlka relativně snadší kořistí. Počty ostatních divoce žijících zvířat,

Obr. 5: Dobře vypnutá ohrada s vrchním vodičem a s předsezáným vodičem, který je právě podsekáván.
Foto Lenka Lánská

tzv. spárkaté zvěře, nejsou přítomností vlků snižovány. Divoká prasata nadále působí rozsáhlé škody tím, že rozrývají půdu, například i na orchidejových loukách. Podle četných názorů lesníků a myslivců se ale změnilo chování zvěře, která je obezřetnější, a nepochybně i skladba stád, protože staré a slabé kusy jsou pro vlky nejsnazším úlovkem.

Domácí zvířata vlk k přežití vůbec nepotřebuje a nedává jim přednost před zvířaty divokými. Ale protože ohrady ovcí, koz apod. měly dříve za úkol pouze udržet stádo uvnitř, pro vlky nebyly žádnou překážkou. Příchod vlků znamená tedy pro chovatele často složitou volbu: skončit s chovem, nebo pořídit a udržovat nákladné zabezpečení. Řada drobnochovatelů odsouvá řešení, nezjišťuje si informace a spoléhá na to, že jejich pastvina je blízko u domu nebo že se jich to netýká, když tu vlci zatím nebyli. Z toho důvodu pořádá AOPK ČR na území CHKO informativní přednášky pro chovatele, kde kromě základních informací o životě vlků seznamuje posluchače s tím, jak zajistit hospodářská zvířata, jaká jsou slabá místa ohrad a také jak může AOPK ČR chovatelům pomoci s finančními náklady.

Konzultační a dotační poradenství poskytují pracovníci AOPK ČR i individuálně při šetření již vzniklé škody na hospodářských zvířatech. Lepší a účinnější je ale zabezpečit pastvinu, na které ještě ke škodě nedošlo, protože podle mnoha zkušeností se vlci vracejí na místo, kde byli v lovu úspěšní. Chovatelé, kteří v souladu se Standardem AOPK ČR pro ochranu hospodářských zvířat před útoky velkých šelem takto vylepšili své pastviny, potvrzují, že to byla nutná a přínosná investice. Počet nahlášených škod každoročně stoupal do roku 2024, kdy pracovníci AOPK ČR zaznamenali v rámci šetření sedmnácti škod na osmi hospodářstvích celkem 21 zabíjených a 10 zraněných ovcí, dvě zabíjená telata a dvě zabíjené kozy. V následujícím roce byl počet nahlášených škod i počty zasažených zvířat lehce nižší a v letošním roce je zatím zaznamenáván další pokles škod. Na škody má vliv řada faktorů, ale hlavním je jistě informovanost a ochota hospodářů zajišťovat svá stáda, v tom jim pracovníci AOPK ČR budou i nadále pomáhat. Pro zdraví a pestrost lužickohorské přírody je pasení luk i výskyt vlků přínosem a úkolem ochrany přírody je najít způsoby, jak obojí zachovat. ■